

НАВЧАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У НАУКОВОМУ ТЕКСТІ В ПРОЦЕСІ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Свиридюк В. П.

Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена пошуку шляхів оптимізації розвитку навичок писемного мовлення студентів-філологів німецькою мовою. У статті представлено лінгвістичні характеристики реферату як наукового тексту.

Ключові слова: навчання письма, тексти як джерело інформації, реферат, лінгвістичні характеристики, клішовані звороти, структура реферату, лінгвосціокультурні особливості реферату німецькою мовою.

The article is devoted to finding ways to optimize the development of writing skills students philologists. The article presents the linguistic characteristics of the essay as a scientific text.

Keywords: teaching writing, texts as a source of information, abstract, linguistic characteristics of the essay, linguosociocultural features of the essay in German.

На сучасному етапі навчання іноземної мови (ІМ) письмо відіграє одну з важливих ролей, презентуючи загалом інші види мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння і читання, з якими воно нероздільно пов'язане. Навчання ІМ виражається не просто у практичному володінні ІМ, а й у вмінні використовувати цю мову в реальній міжкультурній комунікації, тобто у формуванні іншомовної комунікативної компетентності в сукупності її компонентів: мовної, мовленнєвої, соціокультурної, професійної та навчальної.

Відповідно до Типової програми з німецької мови студенти 3 курсу мовних спеціальностей повинні вміти письмово висвітлювати актуальні питання з фахових дисциплін, тому навчання повинно носити професійно-орієнтований характер [1, с. 125]. Студенти мають навчитися укладати вторинні наукові тексти, одним із яких є реферат. Оскільки середній ступінь навчання вищого навчального закладу передбачає оволодіння теоретичними основами з філологічних дисциплін, то студентам необхідно вміти реферувати наукову літературу із цього напрямку. Процес навчання написання реферату пов'язаний безпосередньо з читанням фахової літератури та використанням її в самостійному формуванні іншомовних писемномовленнєвих навичок і вмінь. Завдяки рецептивній та продуктивній мовленнєвій діяльності студенти будуть аналізувати семантико-стилістичну структуру тексту німецькою мовою, враховуючи лінгвосціокультурні особливості наукового тексту, доповнювати та розширювати діапазон володіння іноземною мовою у професійно спрямованій навчально-пізнавальній діяльності.

Мета цієї статті – розглянути використання лінгвальних характеристик реферату як вторинного наукового тексту в процесі навчання академічного письма студентів-філологів.

На основі загальновідомих положень щодо мовних та мовленнєвих характеристик наукового тексту ми можемо виокремити лінгвістичні ознаки реферату німецькою мовою як жанру академічного письма.

Загальна характеристика наукового тексту, з одного боку, полягає в структурованій організованості: рівень речення, надфразова єдність (абзац), текст; з другого боку – його тематична структура [3]. А. А. Вейзе зазначає, що абзац у науковій літературі відображає понадфразову єдність. Тому є підстави говорити, що навчання написання реферату буде вимагати вміння формулювати саме абзац.

Наведемо деякі визначення реферату як комунікативної одиниці, наявні в науковій літературі, з метою їх урахування у процесі розроблення методики навчання написання реферату.

Відповідно до визначення, яке дається в лінгвістичному словнику, реферат як жанр писемного мовлення – це вид письмового повідомлення, вторинний документ, отриманий у результаті переробки текстів-першоджерел. Це текст, який передає основну інформацію оригіналу у згорнутому вигляді [8, с. 247].

В. А. Бухбіндер характеризує реферат як стисле викладення основної інформації первинного документа, яке зберігає семантичну цілісність першоджерела. Реферат, як констатує далі автор, повинен замінити першоджерело з метою економії часу для читання [9, с. 258]. М. П. Брандес [2, с. 133] пояснює, що реферат відповідає на питання: “Яка інформація міститься у першоджерелі?”. Далі вона дає визначення реферату, яке також характеризує його як вторинний текст, “отличающийся постоянством структуры и предназначенный для выполнения разнообразных информационных функций при использовании его читателями разных категорий” [9, с. 258].

Отже, з наведених вище визначень, ми бачимо, що реферат – це вторинний науковий текст, мета якого проінформувати читача про дослідження науковців у певній галузі науки. Такий текст має свої мовні, мовленнєві та позамовні характеристики щодо подачі та оформлення інформації в контексті комунікативної діяльності продуцента та реципієнта.

Аналіз лінгвістичної літератури дозволяє констатувати, що лексична система наукової мови характеризується наявністю в ній високочастотних лексичних одиниць, які характеризуються інформативністю.

У рефераті вживається така сама лексика, як і в первинному науковому тексті. Завдяки вживанню абстрактної лексики, використанню великої кількості термінів та стабільності структури написання, наявності фактичних даних текст реферату дозволяє фактографічно передавати зміст первинного документа. Лексичний склад допомагає подати зазначену в оригіналі інформацію об’єктивно, однозначно та стисло. Багато речень, сформульованих у номінативному стилі, нейтральність, об’єктивність референта, відсутність емоційного забарвлення, аргументованість фактів виокремлюють стилістичні засоби зв’язку реферату. Аналіз наукових текстів показує характерний для них регресивний зв’язок, тобто наступне речення пояснює або уточнює попереднє. Такий зв’язок у тексті має семантичний характер [5].

Т. І. Ковальчук виокремлює такі лінгвальні характеристики реферату:

- уживання простих поширених речень, неозначено-особових та безособових форм;
- використання пасивних конструкцій;
- уживання дійсного способу;
- використання субстантивованих дієслів [5].

Важливу роль в укладанні реферату відіграє жанрова належність, яка визначається сукупністю цілісного утворення семантико-структурного характеру, носієм якого є відповідна композиційно-мовленнєва форма [9, с. 158; 6].

Викладення змісту першоджерела в рефераті простими поширеними реченнями сприяє швидкому та адекватному розумінню тексту. Неозначено-особові або безособові форми, а також пасивні конструкції речень дозволяють читачеві зосередити увагу саме на фактах і підсилити інформаційно-довідкову роль реферату. Але в разі, коли референт не може обійтися без складного речення для обґрунтування гіпотези або причини, то речення має бути негроміздким і легкозрозумілим. Для опрацювання методики навчання написання реферату важливо звернути увагу на те, що, як зазначає В. А. Бухбіндер, матеріал реферату викладається некритично, тобто з позицій автора вихідного тексту, і тому не містить елементів інтерпретації та оцінки [5].

Щодо зовнішньої структури реферату, то вона містить титульну сторінку, на якій формулюється в номінативному стилі тема. Наступним є план, який також формулюється за допомогою номінативних речень. Крім цього, у рефераті є бібліографічна частина, де згідно із зазначеними вимогами дається перелік використаної літератури.

Спираючись на дослідження фахівців [3, с.41; 6], а також беручи до уваги власний лінгвальний аналіз рефератів німецькою мовою, ми можемо констатувати, що реферат має шість частин композиційної організації, що дозволяє гармонійно розподілити інформаційне навантаження.

Так, інформація реферату починається на титульній сторінці, на якій зазначено тему, на основі чого можна зробити попередні висновки щодо предмета повідомлення. Наступним інформаційним джерелом є план реферату, з якого реципієнт може довідатися про ключові моменти інформації, що буде викладена в тексті реферату.

Щодо логічної послідовності викладення інформації реферованого першоджерела, то реферат, як і більшість жанрів, має вступну частину, експозицію, основну та заключну частини. Важливим у написанні тексту реферату, зокрема в зазначених частинах, є те, що вони гармонійно поєднуються між собою завдяки темі, у якій пропонується низка окремих питань.

Завершує реферат список літератури, яка була використана у процесі укладання тексту реферату. Таким чином, виклад інформації в рефераті має дедуктивно-індуктивний характер. Спочатку формулюється думка, тема, яка, як правило, закладена в заголовок, далі наводяться факти, приклади, які її розкривають. Підсумовують викладену інформацію висновки.

Щодо побудови абзацу, а потім тексту, то продуцент повинен володіти певними мовними та мовленнєвими засобами, характерними для реферату. Цілісність композиційної структури забезпечує внутрішня логічна структура тексту. Логічний рух думки допомагає сформулювати низку речень у послідовності, визначеній правилами формальної логіки. Цілісність тексту забезпечує також тема-ремагічний зв'язок, який виявляється в паралельному, ланцюговому або змішаному поєднанні речень. Специфіка зв'язності речень у рефераті будується на використанні лексичних, граматичних та стилістичних засобів. Наприклад, лексичні засоби передбачають уживання повторення термінів із значенням, які їх розширюють; синімічне повторення термінів. У дотриманні цілісності вторинного наукового тексту велику роль відіграють такі лінгвістичні елементи, як клішовані звороти, які показують хід думки продуцента, а також характеризують реферат як вторинний науковий текст.

На основі аналізу більше ста публікацій та рефератів німецькою мовою ми дібрали ряд виразів, які можуть бути застосовані в написанні реферату. Так, у вступі реферату вживаються переважно такі клішовані звороти, як:

In unserem Beitrag/Referat haben wir vor, ...

Im Mittelpunkt/Zentrum der Arbeit ist es .....

Die Zielsetzung dieser Arbeit ist es, ...

Verfolgen wir den Fragestellungen .....

In unserem Beitrag möchten wir ..... betrachten.

Die analysierten literarischen Quellen zeigen, dass .....

Die Analyse der Quellen von ..... zeigt, dass .....

Diese Beobachtungen können im Referat analysiert werden.

Вступ реферату має зацікавити читача, повідомити йому про головні питання, які будуть висвітлені в основній частині тексту. Крім того, із перших рядків реферату реципієнт довідується про першоджерела, авторів яких доцільно зазначити у вступній частині. Принципово важливо узгодження виокремлених питань / проблем із планом реферату.

Основна частина реферату є найбагатшою на засоби, що забезпечують цілісність тексту, оскільки тут читач може спостерігати за перебігом інформації відповідно до першоджерел у контексті зазначеної теми. Опис фактів, повідомлення щодо дослідженої проблеми в певній галузі науки, об'єктивне пред'явлення інформації автора першоджерела потребують відповідних клішованих зворотів, вставних слів та речень. Продемонструємо деякі з них на прикладах.

Weiter zeigen die literarischen Quellen, dass .....
 Die Verfasser führen viele Beispiele an, ...
 Es sei betont, dass .....
 Man muss die Aufmerksamkeit auf ..... lenken.
 Zu beobachten ist auch, dass .....
 Der Autor geht davon aus, dass .....
 Daraus geht hervor, dass .....
 Man muss auf... eingehen, ...
 Man kann dazu ergänzen, dass....
 Diese zeichnet sich aus durch: .....
 Nun stellt man fest, ...
 Es folgen Beispiele für die Arten/ dafür. ....
 Der Grund liegt darin, dass .....
 Als Fazit ihrer Bestandsaufnahme heben die Autoren hervor, dass ...

В основній частині реферату продуцент здебільшого порівнює дослідження, думки авторів вихідних публікацій. Тому в цій частині доцільно вживати такі вирази, які підкреслюють діяльність того, хто пише, щодо порівняння думок авторів першоджерел. Наприклад:

Viel konkreter bestimmt diese Erscheinung ..... Er sagt, dass .....
 Sehr viel gemäßiger formuliert ....., wenn er sagt, dass .....
 Der Autor führt Beispiele an.
 Der Autor machte deutlich, dass.....

Заклучна частина реферату, як і вступ, також важлива своєю інформативністю. Той, хто пише, повинен у цій частині показати читачеві, що було описано, які питання були висвітлені в рефераті. Щодо логіки завершеності тексту реферату, то тут доцільно теж використовувати відповідні вирази. Завершуючи реферат, продуцент формулює речення за допомогою таких клішованих зворотів:

Zusammenfassend lässt sich sagen/feststellen, dass .....
 Im Rahmen dieses Beitrages/ Referates haben wir gezeigt, ...
 Im Rahmen dieser Arbeit wurde..... angedeutet.
 Aufgrund der Analyse der Quellen von ... kommen wir zu folgenden Schlüssen: .....
 Als Ergebnis der Beschreibung/Beobachtung kann gezeigt werden, dass .....
 Mithilfe der Untersuchung kann man feststellen: .....

Слід зазначити, що модальні ознаки в рефераті використовуються мінімально, оскільки вторинний текст – це відбиток первинної інформації, де превалюють факти та аргументи. Але під час реферування першоджерел та порівняння думок авторів продуцент має показати важливість дослідження, висловити зацікавленість щодо досліджуваного або виокремити відоме у сфері дослідження. Тому в процесі написання реферату той, хто пише, може використовувати такі вставні (модальні) слова: *zweifelloch, offenbar, bekanntlich, sicherlich, gewöhnlich, keineswegs, vermutlich, leider* та інші.

Абзаци в рефераті характеризуються номінативністю. З метою привернення уваги читача до певного моменту висловлення часто використовуються вище зазначені нами мовленнєві засоби. Крім того, для реалізації зв'язності слів та речень у тексті вживаються засоби міжфразового та міжабзацного зв'язку, які представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Засоби міжфразового зв'язку для написання тексту реферату

Перерахунок фактів	Und, zunächst, erstens, zweitens..., sowohl – als auch, ebenso, ähnlich, zuletzt, schließlich, endlich usw.
Наведення прикладів	Dazu ein Beispiel, ein weiteres Beispiel, und zwar usw.

Продовження табл. 1

Наведення порівняння	Das kann man mit ...vergleichen, auf der einen Seite – auf der anderen Seite, aber, sowie, wie usw.
Виокремлення контрасту	Im Gegesatz dazu, einerseits – andererseits, im Vergleich dazu, aber, auf der einen Seite – auf der anderen Seite usw.
Визначення часових рамок	Damals – heute, früher – heute, nachdem, bevor usw.
Посилання на перебіг фактів	Zuerst, anfangs, erstens, zunächst, zu Beginn, dann, anschließend, schließlich, zuletzt, zum Schluss usw.
Підведення підсумку	Daraus folgt, wie das Beispiel zeigt, also, im Allgemeinen, in solchen Fällen usw.

Як було з'ясовано в процесі аналізу рефератів німецькою мовою, остання композиційна частина реферату – список використаної літератури – оформлюється відповідно до норм написання наукового тексту, встановлених державним стандартом та навчальним закладом.

Слід зазначити, що в навчанні академічного письма необхідно враховувати лінгвосоціокультурні особливості написання тексту [10, 11]. У процесі аналізу фахових публікацій та вторинних наукових текстів німецькою мовою ми виокремили лінгвосоціокультурні особливості реферату, до яких належать: укладання складного плану (Dezimalgliederung), уживання Konjunktiv I та Konjunktiv II; уживання скорочень (z.B., vgl, s.o.); використання та оформлення цитат; оформлення посилань на першоджерела (vgl. Herberg 2002); оформлення використаної літератури. Наприклад, оформлення публікації: **Baumann, Katharina** (2002): *Entwicklungen beim Gebrauch von Anglizismen in Werbetexten aus Ost- und Westdeutschland*. In: DaF 39. Jahrgang, Heft 3, S. 138–143; оформлення титульної сторінки. На титульній сторінці зліва вгорі зазначається дисципліна, з якої готується реферат, прізвище та ім'я викладача, семестр. Посередині вказується тема та виконавець роботи. Зліва внизу виконавець указує свою адресу, телефон, електронну адресу та номер залікової книжки. Список використаної літератури поділяється на першоджерела, наукову критичну літературу та інтернет-джерела [10].

Крім того, реферат часто доповнюється таблицями, графіками та іншими позамовними засобами, які можуть узагальнювати й уточнювати інформацію, подану в рефераті. Таке доповнення потребує відповідного оформлення, що додає науковому тексту наочності та зрозумілості відповідно до логічного викладення думки.

Оскільки навчання написання реферату студентів відбувається за допомогою комп'ютера, вважаємо за потрібне виокремити позамовні ознаки, пов'язані з оформленням тексту в текстовому редакторі. Сюди належать шрифт тексту, цитат та посилань (Fußnoten), дотримання полів, інтервалу між рядками та нумерація сторінок. Так, текст реферату та список використаної літератури друкуються шрифтом Times New Roman, кеглем 12 пт з інтервалом між рядками 1,5. Цитати, посилання внизу сторінки (Fußnoten) друкуються також таким шрифтом, але кеглем 10 пт. На верхньому, нижньому, лівому та правому полях відступи по 3 см. Нумерація сторінок знаходиться у правому верхньому кутку.

Окреслюючи загальну структуру реферату, ми можемо зазначити його основні складники, а саме: 1) титульну сторінку, на якій зазначається заголовок; 2) план; 3) вступ; 4) основну частину; 5) висновки; 6) список використаної літератури. Узагальнимо лінгвальні ознаки реферату відповідно до його композиційно-структурної організації за допомогою таблиці 2. Нагадаємо, що інформація реферату починається із заголовка, зазначеного на титульній сторінці.

Дослідження в галузі соціокультурного підходу до навчання іншомовного спілкування показують, що саме засобами іноземної мови, зокрема автентичними текстами, можна сприяти формуванню у студентів соціокультурної компетенції, яка передбачає ознайомлення тих, хто навчається, з іншою культурою висловлення думки в письмовій формі [7; 10; 11]. Тому

в процесі формування писемномовленнєвих навичок і вмінь студенти мають можливість сприймати та розуміти лінгвістичні засоби, які вирізняють культуру країни, мову якої вони вивчають.

Таблиця 2

Лінгвістичні ознаки реферату відповідно до його композиційно-структурної організації

Частини реферату	Лінгвістичні складники тексту	Засоби, що забезпечують цілісність тексту
План	1. Укладання складного плану (Dezimalgliederung) 2. Формулювання номінативних речень	
Вступ	1. Проблема в загальному вигляді 2. Виокремлення основних питань, які будуть висвітлені в рефераті 3. Перехід до головної інформації	Клішовані звороти, вставні слова та речення, сполучники, прислівники
Основна частина	1. Висвітлення питань у вигляді головної та другорядної інформації 1.1. Використання непрямої мови 1.2. Використання цитат 1.3. Використання посилань на першоджерела 1.4. Формулювання власних речень, стислих за змістом 1.4.1. Дотримання номінативного стилю в зачинах абзаців 1.5. Використання man-, es-, wir- Sätze, пасивних конструкцій 1.6. Перефразування, компресія першоджерела 1.7. Порівняння думок авторів первинних документів 1.8. Формулювання висновків щодо викладення інформації в зазначеному пункті реферату 1.9. Логічна послідовність викладення інформації	Клішовані звороти, вставні слова та речення, сполучники, прислівники
Заклучна частина	1. Підведення підсумку щодо загальної проблеми у рефераті 2. Висновки відповідно до висвітлених у рефераті питань 3. Перспективне бачення проблеми	Клішовані звороти, вставні слова та речення, сполучники, прислівники
Список використаної літератури	1. Першоджерела (Primärliteratur) 2. Наукова критична література (Sekundärliteratur) 2. Інтернет-джерела 4. Оформлення відповідно до норм німецького реферату	Норми оформлення вторинного наукового тексту

Таким чином, ми розглянули лінгвальні та позамовні, жанрові та лінгвосоціокультурні характеристики реферату, які повинні бути враховані під час опрацювання методики для навчання написання академічного письма, зокрема реферату, студентами-заочниками.

Розгляд вищезазначених характеристик реферату дав нам змогу з'ясувати специфіку розроблення методики навчання написання реферату, яка передбачає:

- формування навичок і вмінь використання мовного та мовленнєвого матеріалу у процесі укладання реферату;
- формування навичок і вмінь розпізнавати та використовувати лінгвосоціокультурні особливості реферату;

– визначення поетапності навчання укладання тексту та його композиційно-структурної організації;

– використання засобів, що забезпечують цілісність та зв'язність тексту реферату.

Як свідчить реальна практика навчання і вивчення ІМ, укладання реферату викликає певні труднощі у студентів, а тому їхня самостійна навчальна діяльність потребує певного навчально-методичного матеріалу і методів навчання, які можуть допомогти врахувати вищезазначені ознаки й характеристики реферату як вторинного наукового тексту.

Література

1. Бориско Н. Ф. Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen / Наталія Федорівна Бориско, Валентина Михайлівна Гутник. – Kiew : Lenwit, 2004. – 256 s.
2. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков) : Учеб. – 2-е изд., испр. и доп. / Маргарита Петровна Брандес. – М. : Высш. шк., 1990. – 320 с.
3. Вейзе А. А. Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста : Учеб. пособие / А. А. Вейзе. – М. : Высш. шк., 1985. – 128 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука. – 1981. – 138 с.
5. Ковальчук Т. И. Лингвистические характеристики реферативного жанра и обучающий потенциал реферирования : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – / Татьяна Ивановна Ковальчук. – К., 1980. – 23 с.
6. Москальская О. И. Грамматика текста (пособие по грамматике нем. языка для ин-тов и фак. ин. яз.) : Учеб. пособие / Ольга Ивановна Москальская. – М. : Высш. школа, 1981. – 183 с.
7. Сафонова В. В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам / Виктория Викторовна Сафонова. – М. : Высш. шк., Амскорт Интернэшнл, 1991. – 311 с.
8. Словарь методических терминов / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин / Эльхан Гейдарович Азимов, Анатолий Николаевич Щукин. – СПб. : Златоуст, 1999. – 448 с.
9. Проблемы текстуальной лингвистики / Под редакцией В. А. Бухбиндера / Вольф Абрамович Бухбиндер. – К. : Вища школа, 1983. – 174 с.
10. Esselborn-Krumbiegel H. Richtig wissenschaftlich schreiben. 2., Auflage / Helga Esselborn-Krumbiegel. – Ferdinand Schönringh, Paderborn, 2012. – 168 s.
11. Kornmeier M. Wissenschaftlich schreiben leicht gemacht: für Bachelor, Master und Dissertation. 5., Auflage / Martin Kornmeier. – Haupt Verlag, Wien : 2012. – 336 s.